

JUAN VALVERDE DE HAMUSCO V KONTEXTU RENEŠANČNÍ FILOZOFIE A MEDICÍNY

JUAN VALVERDE DE HAMUSCO IN THE CONTEXT OF RENAISSANCE PHILOSOPHY AND MEDICINE

*Klára Kleňhová**

Abstrakt: *Tato studie analyzuje stěžejní dílo španělského renesančního anatoma Juana Valverdeho de Hamusco. V úvodu tohoto článku je čtenář seznámen s životem Juana Valverdeho, jehož významnou součástí je studium v Itálii, a to zejména jeho lékařské působení a výzkum na univerzitě v Padově, která je význačná svým záměřením na empirickou zkušenost a zkoumání. Poté následuje stručná charakteristika humanismu a výklad Valverdeho kritiky směřované na úroveň anatomie ve Španělsku. Tato studie nepředkládá komplexní interpretaci Valverdeho díla. Podstatná část článku je proto věnována demonstraci konkrétních projevů Valverdeho respektu k antickým lékařským autoritám. Studie však také poukazuje na Valverdeho kritický postoj k některým poznatkům těchto uznávaných autorů, které již před ním vyvrátili slavní anatomové Andreas Vesalius či Realdo Colombo. V závěru článku je poukázáno na Valverdeho přínos v renesanční vědě a myšlení.*

Klíčová slova: *empirismus, galénismus, Juan Valverde de Hamusco, Padova, Platon, Realdo Colombo, renesance, Španělsko, teleologie, Vesalius.*

Abstract: *This study analyses the masterwork of Spanish Renaissance anatomist Juan Valverde de Hamusco. Firstly, there is introduced Valverde's life and his significant part of education in Italy. Especially important is his medical activity in the University of Padua, which is outstanding above all for its concentration on empirical practice and investigation. Secondly, there comes brief characterization of humanism and reading of Valverde's critical view of Spanish anatomy. This study does not present a comprehensive interpretation of Valverde's work. Hence the fundamental part of this article is dedicated to demonstration of concrete manifestations of Valverde's respect to antique authorities but also his criticism of them and agreement with such famous anatomists like Andreas Vesalius or Realdo Colombo. In conclusion, it refers to Valverde's contribution to Renaissance science and thinking.*

Keywords: *empirism, galenism, Juan Valverde de Hamusco, Padua, Plato, Realdo Colombo, Renaissance, Spain, teleology, Vesalius.*

*Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, Náměstí Svobody 331, Hradec Králové; e-mail: klenhovak@gmail.com.

1 ÚVOD

V renesanci panovalo velmi úzké sepětí mezi filozofií a medicínou. Podnět tomuto vztahu dávaly například uznávané spisy antického lékaře Galéna (129 př. n. l. – 216 př. n. l.), jehož dílo nese název *Quod optimus medicus idem sit et philosophus* (*O tom, že nejlepší lékař je zároveň filozofem*). Vztah mezi medicínou a filozofií lze spatřit jak v praktické medicíně, která věnovala pozornost zejména astromagické medicíně či paracelsismu, tak v medicíně univerzitní, kde zájem směřoval zejména k problematice okultních kvalit, astromedicíně, humorální fyziologii a anatomickým projektům.

Častým předmětem studií o renesanční anatomii se stala postava italského anatoma Andrea Vesalia, který prostřednictvím svého spisu *De humani corporis fabrica* významně přispěl k narušení vlivu tradičních autorit. Vesaliovo dílo se stalo velkou inspirací pro další slavné anatomy renesanční epochy, kterými jsou například Realdo Colombo (1515–1559) či Gabriele Fallopio (1523–1562).¹

Na české akademické půdě je o tomto vztahu pojednáno jen zřídka. Přes tento nedostatek však existuje publikace, která je považována za hodnotný a relevantní příspěvek k tomuto tématu. Hovořím o knize Tomáše Nejeschleby *Jan Jesenius v kontextu renesanční filosofie*. Název Nejeschlebova díla naznačuje, že se nejedná pouze o monografii o jednom českém mysliteli, nýbrž o úvod do renesančního myšlení, kde filozofické a vědecké názory tohoto slavného lékaře jsou zásadní k pochopení myšlenkového světa doby, ve které Jesenius žil.

Tato studie je však věnována jiné postavě renesanční anatomie, a to renesančnímu španělskému anatomovi Juanu Valverde de Hamusco (1525–1588). Tento autor se dostal do povědomí především díky ilustraci představené v jeho nejslavnějším díle *Historia de la composición del cuerpo humano*. Jedná se o ilustraci *Hombre muscular desollado*, svalnatého muže držícího v ruce svoji vlastní stáhnutou kůži, aby demonstroval vše, co se skrývá pod ní (obr. 1).² Dílo tohoto autora však není stěžejní touto figurou, nýbrž představuje zejména další materiál vhodný ke studiu vztahu mezi filozofií a medicínou v renesanci.

Juan Valverde se narodil přibližně roku 1525 v Amuscu, malé obci provincie Palencie nacházející se ve společenství Kastilie a León. V mládí pravděpodobně studoval na univerzitě ve Vallaloidu a v roce 1542 odešel do Itálie. O dva roky později navštěvoval přednášky anatomie slavného italského anatoma Realda Colomba konané v Pise. Poté se pravděpodobně zdržoval na další italské univerzitě, v Padově, ze které roku 1548 odešel do Říma. Právě v Římě se Valverde stal lékařem syna španělského vévody z Alby, kardinála Juana Alvaréze de Toledo, kterému Valverde posléze své dílo *Historia de la composición del cuerpo humano* věnoval. V Římě

¹Nejeschleba 2008, s. 52.

²Lain Entralgo, 1981, s. 70.

Obr. 1: Hombre muscular desollado. Zdroj: Valverde de Hamusco 1998, s. 166.

také vyučoval medicínu v nemocnici Espiritu Santo a praktikoval pitvy, a to nejdříve společně s Realdem Colombem, poté již sám. Řím se také stává místem, kde Valverde, už jako zkušený lékař a anatom, sepsal své první dílo, stručný, latinsky psaný traktát o hygieně *De animi et corporis sanitate tuenda libellus* věnovaný kardinálovi Varollovi, který se poprvé publikoval roku 1551. V roce 1556 Valverde vydal slavnou, španělsky psanou publikaci *Historia de la composición del cuerpo humano*. O dva roky později se vrátil do Španělska jako nositel pečete udělené papežem Pavlem IV. (1476–1559) pro kostel Nuestra Señora de Amusco, kostel Valverdeho rodné obce. Brzy se však opět ocitl v Římě, kde přibližně roku 1588 zemřel.³

Informace o Valverdeho životě jsou u všech dostupných zdrojů pouze stručného charakteru. Navzdory této skutečnosti lze z výše uvedeného životopisu vyvodit, jak se formovalo myšlení tohoto autora. Za zásadní zlom Valverdeho lékařského vzdělávání lze považovat studium na univerzitě v italské Padově, jež v renesanci v rámci medicíny platila za nejprestižnější vysoké učení. Působil zde i Andreas Vesalius (1514–1564) i další věhlasní anatomové jako Gabriele Fallopio (1523–1562) či Girolamo Fabricio ab Aquapendente (1537–1619).⁴ Důležitým specifikem univerzity v Padově bylo, že se zde medicína opírala o pozorování více, než ostatní vědní obory.⁵

Pro takto vysokou prestiž studia medicíny na italských univerzitách Valverde odešel ze Španělska, které po medicínské stránce shledal za málo rozvinuté.⁶ Valverdeho výrok o negativním vztahu k pitvám ve Španělsku a obecně jeho názor na zaostalost pitevní praxe na tomto území je však rozporuplný, neboť již několik let před vydáním jeho díla byla Vesaliova *De humani corporis fabrica* a styl vesaliovské výuky ve Španělsku známy. I kamenné anatomické divadlo v Salamance lze chápat jako důkaz poměrně vysoce rozvinutého anatomického bádání ve Španělsku.⁷ Obecně i prosazování myšlenek Tridentského koncilu a silná náboženská politika krále Filipa pouze budily dojem, že ve Španělsku panovala ideologické nesvoboda, která brzdila vědecký vývoj.⁸ Právě naopak, vědecká činnost, tedy i ta medicín-

³Lain Entralgo 1981, s. 3.

⁴Nejeschleba 2008, s. 52.

⁵Právě padovští lékaři se snažili formulovat vědeckou metodu medicíny založené na smyslové zkušenosti a rozumové rozvaze. Tuto metodu blíže vysvětluje Tomáš Nejeschleba v kapitole „Renesanční medicína: Academici versus practici“ (viz Fialová – Kouba 2008, s. 38–45).

⁶Hamusco, s. 6.

⁷Pardo, s. 32.

⁸Dalším důležitým faktem je, že často dochází k tendenci zjednodušovat Filipův zákaz studií na zahraničních univerzitách. O tomto zákazu píše například Lain Entralgo, podle kterého král Filip II. zakázal studentům a univerzitním profesorům studovat a vyučovat na zahraničních univerzitách či zahraničním učencům působit na univerzitách španělských. Tím podle Láina Filip zapříčinil jak konec výměny znalostí španělských učenců s učiteli zahraničními, tak i stagnaci ve výuce anatomie a fyziologie ve Španělsku (Lain Entralgo 1981, s. 2–3). Ve skutečnosti se tento zákaz vztahoval pouze k některým provinciím, konkrétně k provinciím Kastílie (Kamen, s. 81).

ská, za vlády Filipa II. nabyla svébytné formy a nadále pokračovala, a to jak na jeho dvoře, tak i v lékařských centrech jako Valencie či Salamanka. Navíc zaznamenala i četné úspěchy.⁹ Texty zakázané inkvizicí procházely cenzurou a dostávaly se do rukou učenců.¹⁰ Stejně tak i španělská scholastika nebyla marginální ve vývoji rané moderní filozofie, nýbrž hrála klíčovou roli při formování některých premoderních politických konceptů.¹¹ Je však nutné poznamenat, že zatímco lékařský humanismus¹² v době, kdy Valverde odešel do Itálie, byl již na univerzitě v Padově hluboce zakořeněn, ve Španělsku stále dominovala arabizovaná nemodifikovaná forma Galénova myšlení, která byla užívána zejména ve vrcholné etapě středověku. Ta humanitní dorazila až pár let po Valverdeho odchodu do Itálie, a to do Valencie.

Dílo Juana Valverdeho je dílem natolik rozsáhlým, že je v této studii prakticky nemožné postihnout všechny jeho aspekty. Pouhá problematika Valverdeho ilustrací, které v *Historia* vyobrazuje, by mohla tvořit jedno samostatné téma.¹³ Proto tento článek nepředkládá komplexní interpretaci Valverdeho díla. Vzhledem ke skutečnosti, že tato studie je věnována vztahu filozofie a medicíny v renesanci, bude text zaměřen zejména na demonstraci konkrétních projevů Valverdeho respektu k antickým lékařským autoritám. Studie však také poukazuje na Valverdeho kritický postoj k některým poznatkům těchto uznávaných autorů, které již před ním vyvrátili slavní anatomové Andreas Vesalius či Realdo Colombo. Zásadní je také

⁹Tato diskuse o stavu vědy novověkého Španělska je známá jako *polémica de la ciencia española*, která se však rozšířila i na další oblasti vědění. Například španělský historik Claudio Sánchez Albornoz y Mendiña (1893–1984), známý polemickým sporem o smyslu dějin Španělska, který vedl s historikem Américem Castrem y Quesadou (1885–1972), shledává šestnácté století za vrchol i úpadek vědy ve Španělsku. Podle Albornoze v tzv. „první renesanci“, která je ztotožňována s vládou Karla V., dožrál ve Španělsku rozum a evropská věda. Ale když španělské filozofické a vědecké myšlení mohlo pokročit k dalšímu rozkvětu, Španělé vstoupili do stínu největší odmlky své historie. Filipova politika formující tzv. „druhou renesanci“ se stala téměř „apokalyptickým zkratem objímajícím španělskou modernitu“ (Granjel, s. 13–14). Na druhou stranu jiní autoři, jako například Marcelino Menéndez y Pelayo (1856–1912), prohlašovali, že katolictví udržované ve Španělsku nijak nezabraňovalo rozvoji (http://cvc.cervantes.es/lengua/anuario/anuario_03/sotelo/p06.htm, citováno 28. 3. 2012). Více o tomto tématu v českém prostředí píše Jana Černá v článku „Qué se debe a España?: Spor o význam Španělska v evropských intelektuálních dějinách“ publikovaném v časopise *Dějiny, teorie, kritika* či v publikaci *Očitá svědectví*.

¹⁰Viz http://bib.cervantesvirtual.com/historia/ciencia/cienciafi_01.shtml, citováno 28. 3. 2012.

¹¹Doyle 2006, s. 278.

¹²Znakem lékařského humanismu, který byl v Padově rozvíjen lékařem Giambattistou da Montem (1498–1551), byla humanistická četba Galénova díla, ale i nedogmatický přístup k této i jiným lékařským autoritám. Plodem tohoto hnutí bylo zakládání botanických zahrad, pokročilá bádání v oblasti anatomie a fyziologie či důraz na výuku praktické medicíny (Nejeschleba, s. 51).

¹³O problematice Valverdeho ilustrací, a to zejména o ilustraci *Hombre muscular desollado*, podrobněji pojednává článek A. M. Araguze „Relaciones interculturales entre científicos y artistas durante el renacimiento: el misterio iconográfico de la Historia de la composición del cuerpo humano (1556) de Juan Valverde de Amusco“.

Valverdeho tendence klást důraz na empirickou zkušenost, která se v renesanci stala jednou z podmínek vědeckého zkoumání.

2 PROJEVY TRADICE V DÍLE JUANA VALVERDEHO

2.1 HUMORÁLNÍ FYZIOLOGIE A FUNKCIONÁLNÍ KONCEPCE LIDSKÉHO TĚLA

Valverde v úvodu první části svého díla, která je věnována problematice kostí, rozděluje tělo na části sourodé (*partes semejables*) a nesourodé (*partes desemejables*).¹⁴

Části sourodé jsou děleny na měkké a vlhké (maso, krev či hlen) a na tvrdé a suché (kůže, nervy, žíly, tepny či kosti). Je zde podotknuto, že některé z těchto částí jsou obnovitelné, některé ne. Tak například pokud se z těla vytratí některé kosti, které představují spojení sucha a tvrdosti, nikdy se neobnoví, kdežto maso představující propojení měkkosti a vlhkosti, se získá zpět s lehkostí.¹⁵

V této dělbě lze tak spatřit užití Galénovy humorální teorie, která vychází z před Sokratovské přírodní filozofie uvažující o přirozenosti jako jednotě stojící za mnohostí všech jevů a objektů. Za tuto jednotu je odpovědná převaha jednoho z elementů, a to buď vody, vzduchu, ohně či země. Tyto elementy převažují ve větším světě, v makrokosmu. V mikrokosmu, tedy v člověku, těmto živlům odpovídají čtyři tělesné tekutiny (žluč, černá žluč, krev a sliz).¹⁶ Dvojice těchto tekutin tvoří kvality (teplo/chlad, vlhkost/suchost), které pomáhají vysvětlit zdravotní stav a určit prognózu nemoci a způsob, jakým se nastolí opět zdraví, a to závisle na každém jednotlivém individuu a na jeho komplexnosti tělesných šťáv.¹⁷

Části sourodé a části nesourodé plní různé funkce v těle. Některé slouží jako pivo, některé jako „oblek“ (kůže), některé tvoří podpůrnou část kostí, jiné vytváří krev (játra), jiné kolují všemi orgány a vytvořenou krev roznáší (žíly), jiné vytváří „princip života“ (*espíritus de la vida*) jako například srdce, další části jako například tepny tento „espíritus“ roznáší do těla. Jiné orgány vytváří „princip smyslu“ (*espíritus del sentido*) jako například mozek. Ten je pro změnu do těla roznesen nervy.¹⁸

Z výše uvedeného lze vyvodit, že Valverde vychází z Galénovy funkcionální koncepce těla, kterou se nechal inspirovat před Valverdem Vesalius. Galén lidské tělo chápal jako anatomickou strukturu vystavenou na kostech, k nimž jsou připevněny svaly. Na tyto svaly navazuje trojí systém cév, tzn. žil, tepen a nervů. Tento systém je založen na Platónově rozlišování tří mohutností duše, tj. žádos-

¹⁴Valverde de Hamusco 1998, s. 31.

¹⁵Tamtéž.

¹⁶Fialová – Kouba 2008, s. 42.

¹⁷Pardo Tomás 2006, s. 11.

¹⁸Valverde de Hamusco 1998, s. 31–32.

tivosti, vznětlivosti a rozumu, kde žádostivost splňuje úlohu biologického zachování a sídlí v břiše, vznětlivost usilující o moc sídlí v srdci a poslední, rozum, má své místo v hlavě. Galénův trojí cévní systém odpovídá právě tomuto platonskému rozlišování, neboť podle něho žilami proudí vyživovací pneuma vycházející z jater (krev), tepny přenáší vitální pneuma vycházející ze srdce (přenáší tedy již Valverdem řečený *espíritus de la vida*) a nervy proudí duševní pneuma (Valverdeho řečený *espíritus del sentido*), které má základ v mozku.¹⁹

Právě Platónova koncepce duše ovlivňující trojí systém cév zčásti nechává Vesalia mimo dosah možnosti objevit malý krevní oběh krve.

2.2 GALÉNOVSKÁ TELEOLOGIE

Ve Valverdeho díle často figuruje postava Boha-Tvůrce, kterého poznáváme skrze zkoumání člověka. Tématika Boha jako Stvořitele lidského těla či tvůrčí schopnosti Přírody má svoji výraznou roli ve Vesaliově *De humani corporis fabrica*. Touto tematikou se blíže zabývá Nancy Siraisi ve svém článku „Vesalius and the Reading of Galen’s Theology“. Píše, že Vesalius téměř na každé stránce svého díla upozorňuje na činnost Boha skrze účelnost lidského těla. Bůh, ten Nejvyšší Stvořitel (*Opifex rerum*) například opatřil veškeré klouby kostí a chrupavek vazy, aby byly schopné se natáhnout.²⁰ Obecně ze všech různých příkladů lze pak usoudit, že každý orgán či jeho část jsou k něčemu prospěšné. Právě existence vazů tak například v hojnosti demonstruje úžasnou činnost Přírody (*Natura*), která nic netvoří z lehkomyšlnosti či z nedbalosti, ba naopak, vždy pro nejvyšší užitek.²¹ Dalším příkladem z mnoha je pasáž, kde Vesalius píše, že musíme oslavit píli Nejvyššího Stvořitele, který vytvořil tzv. hrubou tepnu (*trachea*), která slouží jak pro dýchání, tak i pro hlas.²² I pouhá vlákna tzv. zevního obalu mozku (*dura mater*), jak Vesalius jinde uvádí, Příroda připevnila takovým způsobem, že to předčí pouto, kterým Vulkán spojil Venuši s Marsem.²³ Ostatně i samotnou hlavu Příroda vytvořila pro ochranu očí. Pro jejich činnost a pro činnost ostatních smyslů byl pak vytvořen i samotný mozek.²⁴

Z uvedených příkladů tedy vyplývá, že se jedná o teleologický přístup, prostřednictvím kterého se ospravedlňovala anatomická praxe. I zde se navazuje na starověké autority. Vesalius čerpá z Galéna, jehož dílo *De usu partium* (*O užitečnosti částí*) je vzorovým příkladem teleologického pojednání. Galén navazoval jak na

¹⁹S koncepcí pneumat přichází před Valverdem španělský lékař Miguel Servet (1511–1553). Podle tohoto autora spočívá ve všech třech pneumatech energie jediného ducha a světla Božího, čímž sjednocuje tyto tři principy v jeden jediný (Servet 2005, s. 285).

²⁰Siraisi 1997, s. 15.

²¹Tamtéž, s. 16.

²²Tamtéž.

²³Tamtéž.

²⁴Vesalius 1998, s. 46; srov. Vesalius 2003, <http://www.vesalius.northwestern.edu>, citováno 29. 3. 12.

Platónovo pojetí demiurga, tak na Aristotelovu koncepci přírody, která představovala imanentní a neosobní princip.²⁵

Tento teleologický přístup opět ukazuje na fakt, že Bůh vytvořil tělo člověka dokonalejším a účelnějším než u „nerozumných“ zvířat.²⁶

Podobně si počíná i Valverde, ačkoliv s koncepcí Boha Stvořitele (*Dios, Hacedor*) se v jeho díle setkáváme méně než u Vesalia. Například podle Valverdeho, aby nám náš Stvořitel udělil dokonalejší život než rostlinám, bylo zapotřebí vytvořit zvláštní orgán – srdce, které by vytvářelo princip života, a to nejen člověku, ale i menším zvířatům.²⁷ V jiném případě Stvořitel byl natolik důmyslný, že mozek, aby jej ochránil před zraněním, ukryl do kůží porostlou a vlasy zakrytou tvrdou lebkou. Valverde zde stejně jako Vesalius vyzdvihuje funkci a účelnost již zmíněné *dura mater*, v *Historia* označenou španělským termínem *madre dura*.²⁸

Jak zde uvedené příklady ukazují, obratná činnost Stvořitele vyjádřená ve Valverdeho díle nemusí být čerpána pouze z křesťanského myšlení novoplatoniků, jak píše například Laín Entralgo.²⁹ Může se totiž jednat i o Valverdeho tendenci využívat teleologickou koncepci přejatou od Vesalia, který vycházel z Galéna.

2.3 NÁSLEDOVÁNÍ PRAXE ALEXANDRIJSKÝCH LÉKAŘŮ

V renesanci vznikají přinejmenším tři anatomické koncepce, které vycházejí z rozdílných antických filozofických pojetí. První je spojená s Vesaliem, který se nechal inspirovat Galénem, druhá s Colombem, který následoval praxi alexandrijských lékařů, třetí s Hieronymem Fabriciem de Aquapendente (1537–1619), jenž se inspiroval Aristotela.³⁰

Ve Valverdeho díle lze zpozorovat, že se neinspiroval pouze Vesaliovou anatomickou koncepcí, nýbrž i koncepcí Realda Colomba.

Valverde společně s Colombem praktikoval nejen pitvy, nýbrž i vivisekce zvířat, které prováděli alexandrijští lékaři Herofilus a Erasistratus. Tito lékaři, jak Valverde v prologu svého díla píše, chtěli na základě vivisekce dosáhnout neobyčejných poznatků nejen o stavbě těla zvířete, nýbrž i člověka. Proto ospravedlňovali obžalované, aby měli možnost na nich později metodu vivisekce provádět. Jak Valverde

²⁵Právě pro inspiraci obou těchto koncepcí lze spatřit, že v jeho díle dochází k nejednoznačnosti vztahu mezi Přírodou (*Natura*) a Stvořitelem (*Opifex rerum*), neboť oba tyto termíny Vesalius zaměňuje, a to bez nějakého teoretického zakotvení (Nejeschleba 2008, s. 122; srov. Siraisi 1997, s. 28).

²⁶Nejeschleba 2008, s. 123.

²⁷Valverde de Hamusco 1998, s. 244.

²⁸Tamtéž, s. 259.

²⁹Laín je toho názoru, že ve Valverdeho díle se tak odráží křesťanské myšlení novoplatonika Pseudo-Aeropagity (přelom 5. a 6. století), který tvrdí, že Božím zákonem je, aby nižší věci (ve viditelném světě) se vztahovaly k věcem vyšším (k Bohu), a to skrze prostředníka (člověka) (Valverde de Hamusco 1998, s. 5).

³⁰Nejeschleba 2008, s. 124.

dále píše, Herofilus a Erasistratus na základě tohoto postupu opravdu zaznamenali zvláštnosti, které se v lidském těle vyskytovaly.³¹

Colombo chtěl na vivisekci psů usvědčit Aristotela, Galéna, ale i jeho následovníka Vesalia, z mnoha omylů. Na základě vivisekce zvířat chtěl totiž zkoumat činnost lidského těla, tedy fyziologii. Právě tuto oblast anatomie podle něho Vesalius opomíjel, neboť se věnoval především stavbě těla (*fabrica*), tedy anatomii.³²

Prostřednictvím vivisekce se mohla spatřit především funkcionální stránka lidského těla, při pitvě mrtvého člověka nikoli. I když tato praktika nabývala někdy až děsivých rozměrů, právě pitva zvířat zaživa se stala dalším způsobem pozorování těla, skrze které se docházelo k novému poznání.

Valverde vivisekci vyobrazuje v *Historia*, když na jedné ze svých ilustrací znázorňuje spoutanou těhotnou prasnici připravenou k vivisekci. Součástí této ilustrace jsou vyobrazené nástroje, kterými se vivisekce prováděla (obr. 2).³³

3 ODKLON OD TRADICE A NOVÉ POZNATKY V DÍLE JUANA VALVERDEHO

3.1 VALVERDEHO KRITIKA GALÉNOVY ANATOMIE

Valverde, jak lze zpozorovat, se nechal výrazně inspirovat Galénovou doktrínou, avšak s nabývajícimi zkušenostmi z pitev se v některých ohledech začal od jeho myšlení distancovat.

Valverdeho pochyby o Galénově věrohodnosti jsou již vyjádřeny v prologu jeho díla. Když Galén, jak Valverde doslovně píše, tvořil svoji „historii“ stavby lidského těla, měl evidentně při jejím popisu před sebou opici, neboť všechny části, které popisuje, se našly právě v ní a ne v lidském těle. Jak dále Valverde píše, protože za Galenových dob ostatní autoři neměli tak dobrou pověst a on v ostatních oblastech medicíny byl velmi úspěšný a slavný, všichni vložili víru i do jeho anatomického díla, neboť žádný z nich nemohl ukázat opak kvůli zákazu provádění pitvy člověka. I za časů Galéna otevřít tělo člověka bylo „nepěkné“, stejně jako nyní ve Španělsku, píše Valverde a podotýká, že i přes četné chyby Galénovo dílo bylo velmi přínosné.³⁴

S důvěrou v Galéna, jak Valverde dále zmiňuje, se pokračovalo do našich dnů bez toho, aby mu někdo směle vzdoroval, až do příchodu Vesalia, který začal mnohým otevírat oči, ukazující, že se nemůže věřit všemu, co je napsané.³⁵

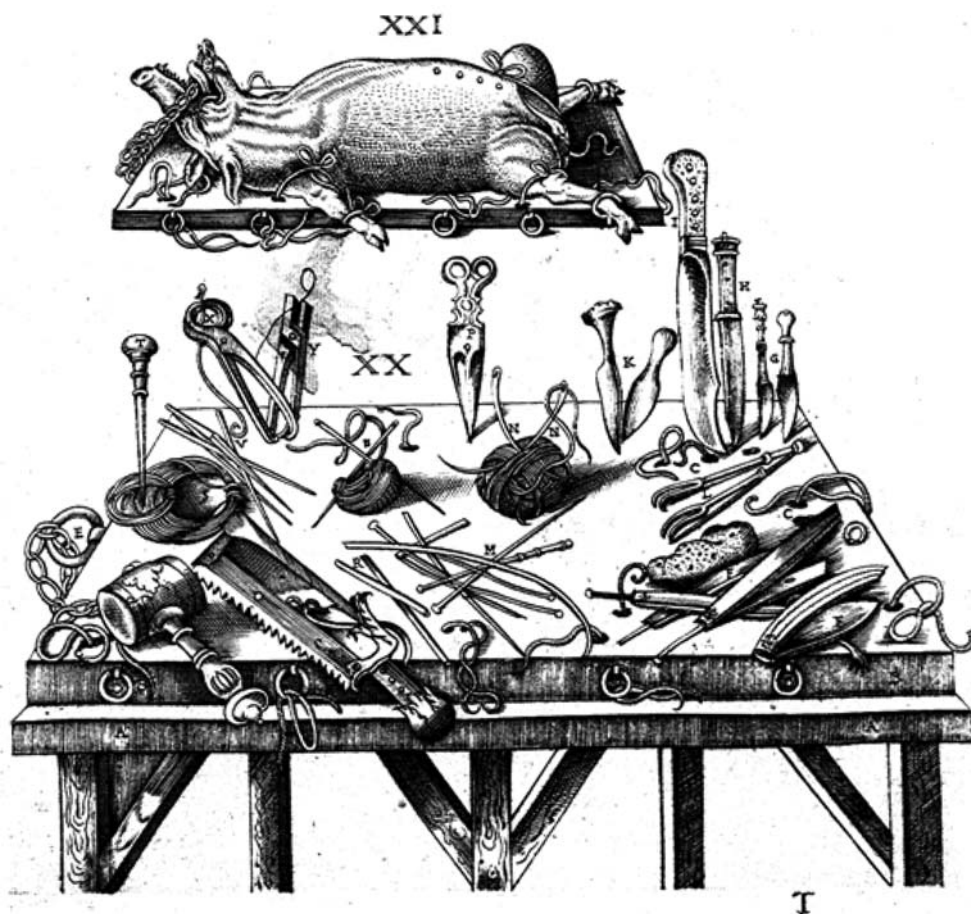
³¹Valverde de Hamusco 1998, s. 29. Důvod vzniku této lékařské praktiky ve starověkém Řecku vysvětluje blíže Jan Jessenius: „Při pitvě mrtvol dosahujeme jenom toho, čeho dosahují ti, kteří vstupují do zpusťovaných domů, v nichž nelze vidět nic jiného než stopy jeho dřívějšího obývání [...] mrtvý člověk není už člověkem, ale spíše jakýmsi obrazem člověka; ani žádný lidský úd zbavený života už není tím, čím byl zaživa“ (Nejeschleba 2008, s. 253).

³²Nejeschleba 2008, s. 125.

³³Valverde de Hamusco 1998, s. 279.

³⁴Tamtéž, s. 29–30.

³⁵Tamtéž, s. 30.

Obr. 2: Valverdeho zobrazení vivisekce. Zdroj: Valverde de Hamusco 1998, s. 279.

Valverde udává mnoho příkladů Galénových mylných tvrzení. Tak například Galén tvrdí, že v horní čelisti jsou dva švy, které drží pohromadě špičáky. Toto se našlo ve všech opicích, avšak v žádném člověku. Píše, že plíce jsou rozděleny na pět částí, což by nikdy nemohl tvrdit, kdyby někdy opravdu viděl plíce člověka. Tvrdí, že kost v rameni je vytočená směrem ven, což se vidí opět jen u lidoopů.³⁶ Na základě těchto a dalších mnohých příkladů Valverde usuzuje, že Galén nikdy pořádně nezkoumal lidské tělo. Aby nedošlo k dalším podobně mylným tvrzením, radí jít buďto do Itálie, kde se může anatomie uplatňovat v praxi, či uvěřit osobám, které se celý život cvičí v této „materii“, a to s velkou hojností lidských těl.

³⁶Tamtéž.

Naopak se nemá věřit těm, kteří ze své katedry hlásají něco, co v životě neviděli a co by si mohlo přecíst každé malé dítě s knihou v ruce.³⁷ Těmito slovy Valverde zdůrazňuje důležitost přímého pozorování lidského těla, které pitvy umožňovaly. Zde lze zpozorovat Valverdeho silný důraz na empirickou zkušenost a důležitost empirického zkoumání.

3.2 NÁSLEDOVÁNÍ A KRITIKA VESALIA

3.2.1 Metodologie popisu lidského těla

Když Valverde *Historia* psal, měl v rámci renesanční anatomie k dispozici dva modely popisu lidského těla, a to model galénovský a model vesaliiovský.³⁸

Podle prvního se na člověka nahlíží jako na tvora obdarovaného rozumem, prostřednictvím kterého jedinec svůj život ve světě modifikuje racionálně skrze své ruce. Galénův anatomicko-fyziologický popis těla začíná tedy od rukou, které představují orgán nejvyšší, kdežto noha či chodidlo orgán nejnižší. Poté pokračuje popisem paží, trupem, orgány korespondujícími každé dutině těla, a to břichu, hrudnímu koši a lebce, poté žilám, cévám a nervům.³⁹

U Valverdeho, ač popisuje poměrně podrobně stavbu a činnost tohoto orgánu, se taková slova chvály založená na filozofickém podtextu nenalézají. Jestli zde mám charakterizovat Valverdeho deskriptivní postup, je nutné vyličít ten Vesaliův, neboť Valverde se řídil v této záležitosti právě jím. Vesalius nahlíží na lidské tělo jako na architektonickou stavbu, u níž základním stavebním prvkem je kostra, která zapříčiňuje stabilitu a podpůrnost celého tělního komplexu.⁴⁰ Kostra je pak složena z kostí, které, jak píše Valverde, představují základ stavby našeho těla.⁴¹ Kost je nejtvrďší součástí těla a je podle něho nutné, aby lékaři znali přesně její umístění, tvar a vlastnosti pro případ, že když se zlomí či se nějak poškodí, budou schopni ji napravit.⁴²

³⁷Tamtéž, s. 31.

³⁸Tamtéž, s. 4.

³⁹Perdiguero, s. 15. Vychvalování orgánu lidské ruky se objevuje v renesanci poměrně často, a to jak v textech renesančních humanistů, tak i anatomů. Například Manetti shledává ruce za nepostradatelné pro člověka. Tyto oduševnělé a živoucími nástroje jsou služebnicemi rozumu a chytrosti (Manetti 1990, s. 26–27). Stejnou tematiku najdeme i v díle Fernána Peréze de Olivy či Jana Jessenia. Všichni tito zmínění autoři pokládají ruce člověka za otroky sloužícími umění a rozumu. Jsou schopné věci uzpůsobit k potřebě člověka a jeho užitku a vytvořit jakoukoliv věc, kterou jim nakáže. Ačkoliv jsou křehké, dokáží zpracovat železo takovým způsobem, že z něj vytvoří ty nejlepší zbraně k obraně (Peréz de Oliva 1999, s. 31–32; Manetti 1990, s. 26–27). Podobně také Jessenius píše: „Podobně je postava k užitku pro uchopování, jelikož prostřednictvím tohoto tvaru provádíme obratně a snadno všechna mechanická umění a jiné práce rukou, ať při chůzi, vstoje i vsedě“ (Nejeschleba 2008, s. 249–250).

⁴⁰Valverde de Hamusco 1998, s. 4.

⁴¹Tamtéž, s. 8.

⁴²Tamtéž, s. 32.

Podobně i Jan Jessenius, aby zdůraznil důležitost kostí, sepsal traktát, kde tento část těla blíže popisuje. „Kost, praví [Platón], vytvořil Bůh umělec tak, že rozetřel čistou a hladkou zem, zvlhčil ji a smísil s morkem, posléze ji vložil do ohně, opět do vody, zase do ohně a znovu do vody. Tím, že ji opětovně přenášel do obou živlů, učinil ji takovou, že v nich není rozpustná.“⁴³

Vesalius zase píše, že kosti jsou základem celého těla, které vytvořil Bůh, Stvořitel všech věcí, a stejně jako zdi a trámy tvoří základ domu, kosti jsou základem „fabriky“ člověka.⁴⁴

Právě proto je sled kapitol Valverdeho díla uspořádán podle Vesaliova spisu.⁴⁵ Dále, stejně jako Vesalius, Valverde se ve svém popisu opírá o kategorie, o základní módy jednotlivých věcí, které prvotně stanovil již Aristotelés, a to v pořadí podstata, kvantita, kvalita, relace, místo, čas, poloha, stav, činnost, trpnost. U Vesalia se lze setkat s kategoriemi číslo, místo, forma, substance, spojení, užití, funkce.⁴⁶ U Valverdeho se v podobném znění vyskytuje esence, velikost, číslo, pozice, stav, podstata, figura a funkce.⁴⁷ Je zde tedy zachycena znatelná podobnost v metodice popisu lidského těla, kde se Valverde nechal inspirovat Vesaliem.

3.2.2 Rozmanitost lidských těl a jejich jednota

Jak Valverde ve svém díle píše, dokonce i v Itálii, kde se pitva praktikuje intenzivně a s velkou pečlivostí a anatomové se nevěnují jiné činnosti, se stále objevují nepřesnosti a nesrovnalosti ve zkoumání anatomie člověka, zčásti pro velkou pestrost a rozmanitost lidských těl, zčásti pro složitost materie v jejich nitru.⁴⁸

Problém rozmanitosti lidského těla v renesanci opravdu vyvolal ambivalenci v anatomických poznatcích o těle člověka. Tato rozporuplnost se stala jedním z problémů renesanční anatomie. V rámci této problematiky se řešila otázka, zdali se má dát přednost uniformitě lidských těl a zkoumat je podle ideálního vzoru či je zkoumat jako různorodé a proměnlivé entity.⁴⁹

Tématika jednoty a rozmanitosti lidských těl se objevuje i ve Vesaliově díle. Ten si všímá mnoha odlišností nejen v těle jednotlivce, nýbrž i mezi pohlavím,

⁴³Nejeschleba 2008, s. 258.

⁴⁴Vesalius 1998, s. 1; srov. Vesalius 2003, <http://www.vesalius.northwestern.edu>, citováno 20. 4. 2012.

⁴⁵První knihu tvoří pojednání o kostech, druhou pojednání o vazech a kůži, v knize třetí se píše o orgánech, které pomáhají uchovat tělo jedinice i celý druh. Jedná se tak především o trávicí a rozmnožovací ústrojí. Ve čtvrté knize hovoří o orgánech nutných k životu, a to převážně o srdci. V páté knize popisuje orgány smyslů, v šesté části mluví o žilách a tepnách, v poslední knize autor popisuje nervy a jejich činnost.

⁴⁶*Numerus, situs, forma, substancia, connexus, usus, munus* (Valverde de Hamusco 1998, s. 5).

⁴⁷*Esencia, tamaño, número, posición, situación, sustancia, figura, oficio, función* (Valverde de Hamusco 1998, s. 5).

⁴⁸Tamtéž, s. 7.

⁴⁹Siraisi 1994, s. 60–61.

věkovými či etnickými skupinami. Vesalius předpokládal, že Galén ve svém díle *De Usu Partium* chtěl vyzdvihnout roli Přírody a jejího perfektního návrhu lidského těla v co nejdokonalejší uskutečnitelné podobě. Vesalius se tak domníval, že do Galénovy koncepce ideálního těla nespádala ani nezralost, ani vysoký věk, stejně tak žádná svébytná odchylka či znetvoření.⁵⁰

I přes Vesaliovu tendenci brát v potaz rozdíly mezi lidskými těly, tělo člověka podle něj zůstává uniformní s ohledem na jeho přirozenost. Na základě této myšlenky prosazoval neměnnost lidské přirozenosti v čase. Na tuto problematiku Valverde poukazuje ve své předmluvě, když píše, že například v případě výzkumu kostí nelze udělat chybu, neboť jsou natolik tvrdé, že ne tak lehce ztratí svůj tvar, a ani se nemůže prosazovat názor, že od dob Galénových svůj původní tvar ztratily. Někteří Galénovi obránci, jako například lékař Jacobus Sylvius (1478–1555), opravdu tvrdili, že se v průběhu let tvar kostí změnil, čímž ospravedlňovali některá z Galénových pochybení. Na tuto skutečnost poukazuje José Piñero, který píše, že valencijský lékař Luis Collado (1520–1589) kritizoval právě lékaře Jacoba Sylvia za to, že prohlašoval, že lidská přirozenost se od dob klasického Řecka změnila. Collado ve své práci s názvem *Galenī Pergamēni Liber de Ossibus. . . enarrationibus illustratus, Valentiae* (1555), ve které bránil poznatky vzešlé z Vesaliova výzkumu, shledal Sylvia pro jeho obranu Hippokrata a Galéna za komického, neboť tvrdil, že některé z chrupavek v těle tito dva myslitelé neobjevili z důvodu nedbalosti, nýbrž proto, že je tehdejší těla vzhledem ke své odlišné konstrukci, postrádala.⁵¹

I Valverde, stejně jako Vesalius, při svém popisu zohledňuje rozdílnou stavbu a funkci těla muže a ženy, dětí, dospělých, starých lidí či nastávajících matek. Těchto rozdílů si všímá jak v rovině základních článků lidského těla, jako například kosti, tak i u větších systémů, jako například kostra.

3.2.3 Kritika Vesalia

Valverde však nevyjadřuje svůj nesouhlas pouze s Galénem, nýbrž i se samotným Vesaliem. I přesto, že píše, že Vesalia bude ve svém díle sledovat vždy, vyjasní ty části, které jsou zmatené či kterým Vesalius nevěnoval tolik péče, a to za účelem toho, aby v jeho díle nechybělo nic a aby bylo kompletní.⁵²

Odchýlení od Vesalia lze vypožorovat hned v epigrafech a referencích, které se nachází v tzv. „Tabulce všech věcí význačných“ (*Tabula de todas las cosas notables*), která předchází celý Valverdeho traktát. Zde Valverde například píše, že se Vesalius mýlí v počtu druhů tekutin oka, ve funkci desátého svalu nohy, že nejmenuje více než devět svalů jazyka a přitom jich je deset. Vesalius jmenuje dva

⁵⁰Valverde de Hamusco 1998, s. 62–69.

⁵¹López Piñero 1979, s. 61.

⁵²Valverde de Hamusco 1998, s. 5.

svaly v nose, které se však nenašly. Taktéž se nenašly dva svaly v hrdle, které Vesalius zmiňuje.⁵³ Vesalius taktéž nespatriil něco tak evidentního a snadno pozorovatelného jako dva čelní svaly, které pomáhají zdvihnout obočí a otevřít oči.⁵⁴ Přesně takové a mnohé další příklady nechávají Valverdeho v pochybách o Vesaliově důslednosti, avšak na druhou stranu přiznává, že u díla tak velkého rozsahu, jako je Vesaliova *Fabrica*, se občas nějaká nedbalost může prominout.⁵⁵

Ve Valverdeho díle se silně odráží skutečnost, že je žákem Realda Colomba, neboť jej v mnoha pasážích zmiňuje a dává mu za pravdu mnohem více než Vesaliovi. Valverde například píše, že svaly tváře jsou tak nejasné, že způsobily rozpor mezi anatomy, a to takovým způsobem, že ani Vesalius není ve shodě s Galénem a ani Colombo s Vesaliem. A protože se mu zdá, že Colombo si v této záležitosti poradil lépe a rozdělil je obratněji, bude následovat právě jeho.⁵⁶ Valverde však Vesaliovy chyby nemodifikuje pouze na základě Colombova díla či z bádání prováděného společně s Colombem. V jeho díle je například zahrnut poznatek o existenci třetí ušní kůstky, kterou objevil valencijský lékař Pedro Jimeno (1515–1555).⁵⁷

Valverdeho tendence následovat Vesaliovo učení, ale i kritizovat některé z poznatků této renesanční autority, se odráží v užití ilustrací, kterými zaopatřil své dílo. Ilustrace byly inspirovány původními ilustracemi z Vesaliova díla *De humani corporis fabrica*. Valverde nechtěl užít nových figur, neboť by podle jeho názoru nebylo možné s takovou lehkostí vidět, v čem s Vesaliem souhlasí a v čem naopak nesouhlasí. Valverde tedy nepovažoval za moudré Vesalia v tomto ohledu ignorovat a rozhodl se ho naopak respektovat a inspirovat se jím a figury, které jsou podle jeho názoru velmi dobře zhotoveny, ve svém díle využít. V *Historia de la composición del cuerpo humano* se objevuje například i slavná Vesaliova ilustrace znázorňující přemýšlejícího kostlivce opřeného o stůl (viz obr. 3).⁵⁸ Avšak v jeho díle lze spatřit i ryze originální vyobrazení jako například ilustrace těhotné ženy ve vzpřímené poloze (viz obr. 4) či výše zmíněný *Hombre muscular desollado*.⁵⁹

3.3 POPIS MALÉHO KREVNÍHO OBĚHU

Colombovy pitevní praktiky Valverdeho ovlivnily v jedné z nejdiskutovanějších oblastí anatomie, kterou byl výše zmíněný malý krevní oběh, jenž v díle Andrea Vesalia chybí. I přes skutečnost, že Vesalius se v mnoha ohledech ke Galénovi staví kriticky, v rámci pojednání o srdci, tepnách a žilách zůstává konzervativním.

⁵³Tamtéž, s. 6.

⁵⁴Tamtéž, s. 110.

⁵⁵Tamtéž, s. 6.

⁵⁶Tamtéž, s. 110.

⁵⁷López Piñero 1979, s. 75.

⁵⁸Valverde de Hamusco 1998, s. 8.

⁵⁹Lain Entralgo 1981, s. 70.

Obr. 3: Valverdeho zobrazení kostry podle Vesalia. Zdroj: Valverde de Hamusco 1998, s. 86.

Ve *Fabrica* se řádně ustanovila pouze struktura srdce, ale již se nevyřešila jeho funkce.⁶⁰ Základní fyziologie srdce je odvozena z Galénova díla a dochází pouze k malým změnám ve fyziologii srdce, plic, žil a tepen.

Krevní oběh u Galéna spočívá v tvorbě krve v játrech. Většina krve směřuje do plic a poté, zbavená všech nečistot, zpět do jater. Eventuálně tato opotřebovaná krev dosáhne pravé komory srdce, kde neviditelnými otvory v přepážce srdce prosakuje do levého srdce, kde se mísí se vzduchem z plic, který přichází plicní tepnou a oduševní se vitálním pneumatem. Takto oživená krev proudí do celého těla, kde se spotřebuje.⁶¹ O neviditelných pórech a jejich funkci se zmiňuje Vesalius v prvním vydání *Fabrica*, čímž hovoří ve prospěch Galéna a opět chválí důmyslnost Stvořitele, který tento zázračný průchod vytvořil. Ve vydání druhém však již tyto póry popírá, když píše, že stále nevidí, jak by i malé množství krve mohlo projít skrze přepážku (*septum*) z jedné strany srdce na druhou.⁶²

Existovali myslitelé, kteří tento systém popsali již dříve. Jedná se o arabského učence Ibn-Al Nafise (1213–1288). Ten stanovil, že krev z pravé srdeční komory musí projít do levé, ale není mezi nimi přímý průchod. Přepážka není tvořena neviditelnými póry. Krev z pravé komory plyne pulmonární arterií nejprve do plic, kde se smísí se vzduchem a pak skrze plicní žílu putuje do levé komory.⁶³ Podobnou teorii lze nalézt i v díle španělského anatoma Miguela Serveta (1511–1553) *Christianismi restitutio* (1553),⁶⁴ které však kvůli jeho obžaloby z kacířství zůstalo v ústraní, neboť popíralo náboženské pravdy. Nicméně, plicní oběh nezávisle na Servetovi objevil Colombo, a to i přes skutečnost, že se řídil Galénovým trojím cévním systémem, kde játra produkují vyživovací pneuma a levá komora srdce vitální pneuma.⁶⁵ Prostřednictvím vivisekce zvířat, které umožnily lépe poznat funkci těla, se společně s Colombem přiblížil malému krevnímu oběhu i Valverde, a to i přes skutečnost, že ve znalostech kardiovaskulárním systému taktéž původně následoval Galéna.⁶⁶ Píše, že krev z pravé komory vtéká do plicní tepna (*vena arterial*) a vstupuje do plic. Poté se mísí se vzduchem. Směs krve a vzduchu poté vchází do plicní žíly (*arteria venal*) a putuje do levé komory, kde se mísí s hustou

⁶⁰Debus 1999, s. 64.

⁶¹Tamtéž, s. 55, 57.

⁶²Tamtéž, s. 61, 63.

⁶³Haddad – Khairallah 1936, s. 5.

⁶⁴Servet zdůrazňuje funkci dýchání a vztah mezi vzduchem a krví. Vitální princip se tvoří mnohem duchaplněji, než jak se lékaři obvykle domnívají. Je tvořen jemnou a okysličenou krví tvořenou v plicích, ne jak uvádí Galén, v levé komoře srdce (Debus, 1999, s. 64; Servet 2005, s. 287 a 299).

⁶⁵Colombo díky svému pečlivému zkoumání srdce zjistil, že díky srdečním chlopním je zajištěn jednostranný tok krve v srdci zprava doleva přes plíce, čímž odmítá Galéna, v jehož teorii se žádné srdeční chlopně nevyskytují, čímž neokysličené krvi nic nezabraňuje vrátit se zpět do jater (Debus 1999, s. 64–65).

⁶⁶Granjel 1978, s. 170.

krví, která do ní přichází z komory pravé.⁶⁷ Z obou těchto krví se pak tvoří princip, který nám dává život.⁶⁸ Valverde dokazuje, že tepnou vchází do levé komory již okysličená krev, ne vzduch, jak se domnívají jiní lékaři, podle kterých přítomnost krve v této tepně nepřípadala v úvahu. Valverde píše, že kdyby se tito lékaři nezdráhali dělat experimenty s živými zvířaty jako on s Colombem, zjistili by, že v této tepně je stejné množství krve jako v jiných. Když se pitvá mrtvola člověka, krev přestane proudit, takže ani do této tepny okysličená krev nevstoupí, kdežto při vivisekci zvířat bez přestání z hrdla tepny okysličená krev vychází a rozlévá se v srdci.⁶⁹ Zde lze opět spatřit Valverdeho kritiku těch, kteří se nedostatečně věnují pozorování, v tomto případě pozorování funkce těl pitvaných živočichů zaživa.

V rámci dobové anatomie objev malého oběhu krve však zůstal až do Harveye a jeho díla *Anatomica de Motu Cordis et Sanguinis in Animalibus* (1628) nezmíněn. Potlačení tohoto objevu nebylo zapříčiněno pouze náboženskými rozpory v rámci Servetova díla, nýbrž i činností galénistů, kteří se stavěli silně proti inovacím jdoucím proti Galénově tvrzení.⁷⁰ I španělští anatomové, kteří vystupovali proti Vesaliově dílu, Valverdeho popis malého krevního oběhu odmítali. Například valencijský lékař Luis Mercado ve svém díle *De pulsus arte de armonía* (1584) popírá malý oběh krve a opět mluví o průchodu krve srdeční přepážkou, tedy tak, jak jej popsal Galén.

4 PŘÍNOS VALVERDEHO DÍLA

V *Historia* lze zpozorovat, že se Valverde přiklání ke dvěma anatomickým projektům renesance. Na příkladu humorální fyziologie, funkcionální stránky těla či teleologie lze vypožorovat, že se otevřeně hlásil k Vesaliovi, který reprodukoval tyto koncepce z díla antického lékaře Galéna. Na druhou stranu, Valverde, po vzoru alexandrijských anatomů a Realda Colomba, provádí vivisekce zvířat, díky kterým dosahuje nejen anatomických, nýbrž i fyziologických znalostí o lidském těle.

Tak jako Vesalius, Harvey či Koperník, i přes následování tradic se Valverde nezdráhá kritizovat antické autority a užívá například nového způsobu popisu lidského těla, který převzal od Vesalia. Avšak i Vesalius se stává terčem jeho kritiky a v mnohém se přiklání ke svému učiteli Realdu Colombovi, díky kterému přichází k novým postřehům, jako je například plicní oběh.

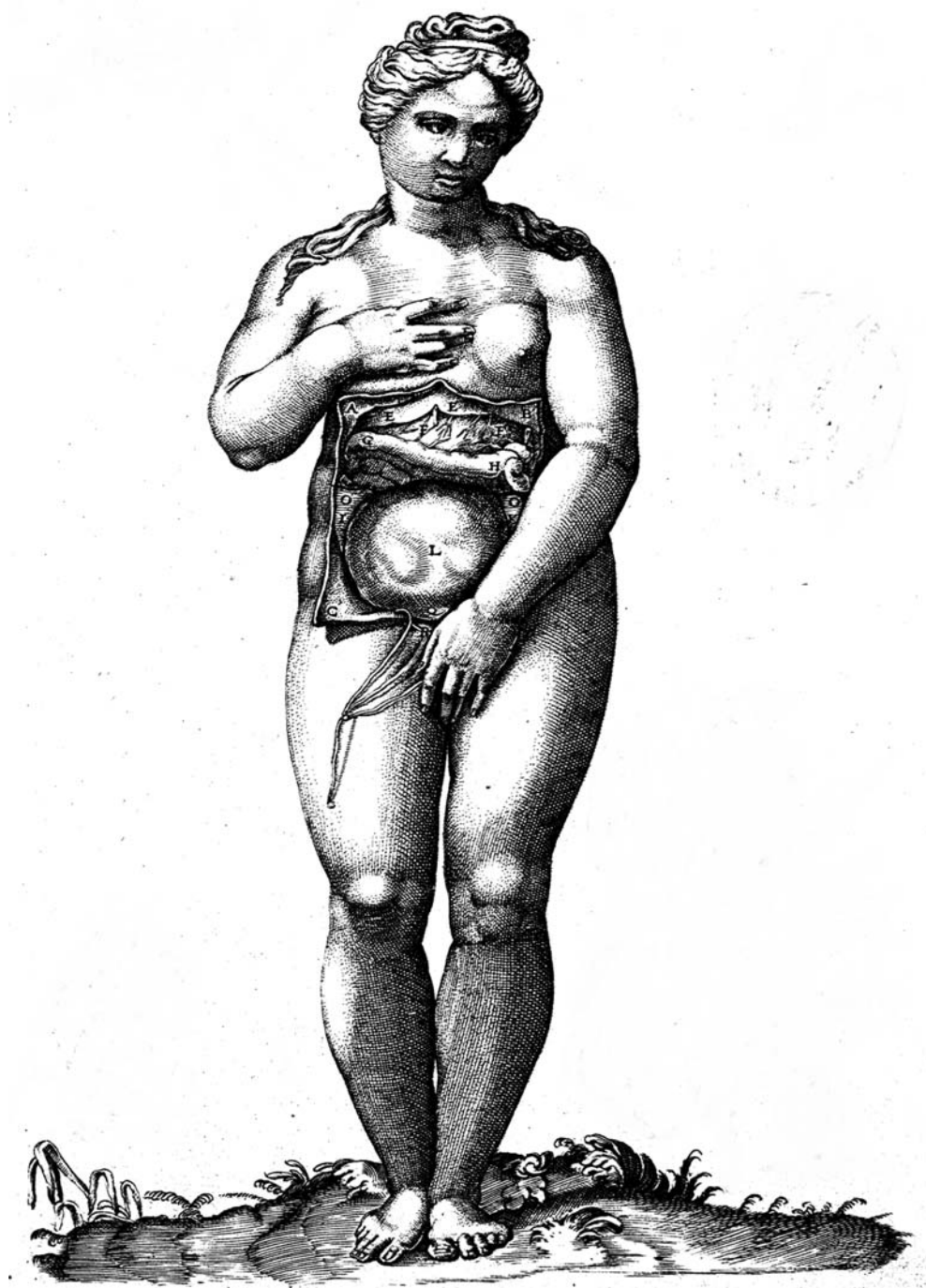
Ačkoliv je Valverde v kontextu renesance známý jako úspěšný španělský anatom, který se ve Španělsku narodil a ve španělštině psal, není považován za

⁶⁷O tomto tranzitu krve z pravé do levé komory Valverde píše, že doposud neví, kudy tato část neokysličené krve proniká (Valverde de Hamusco 1998, s. 310). Jedná se tak o stejný tranzit skrze přepážku srdce, který byl již popsán Galénem.

⁶⁸Tamtéž, s. 310.

⁶⁹Tamtéž.

⁷⁰Granjel 1978, s. 171.

Obr. 4: Valverdeho původní zobrazení těhotné ženy ve vzpřímené pozici. Zdroj: Valverde de Hamusco 1998, s. 242.

osobu, která by se tolik zasloužila o rozšiřování renesančního anatomického myšlení na území Španělska. Piñero píše, že Valverdeho je nutné zařadit do italského postvesálského hnutí, ne do španělského, neboť žil a působil v Itálii, kterou pro její hojnou praxi v pitvách oslavoval a propagoval.⁷¹ Naopak, vývoj anatomie ve Španělsku, jak lze z jeho díla vyčíst, poměrně značně podceňoval a kritizoval.⁷² Ani Valverdeho popis malého krevního oběhu nelze pokládat za originální přínos španělské anatomii, neboť ten je přiřknut Miguelu Servetovi. Je nezbytné také zmínit, že Valverde pravděpodobně Servetovým poznatkem malého krevního oběhu ovlivněn nebyl, neboť Colombo jej objevil nezávisle na Servetovi, z čehož vyplývá, že Valverde se o malém krevním oběhu zmiňuje až na základě spolupráce s Colombem.

Nelze však tvrdit, že by přítomnost učení o malém krevním oběhu ve Valverdeho díle nebyla důležitá. Valverde uvedením tohoto poznatku či jiných modifikací projevil svůj nesouhlas jak s uznávanou autoritou Galénem, tak s Vesaliem, který v době publikování Valverdeho *Historia* byl již kapacitou s velmi vysokým kreditem. Valverde si tak dokázal vytvořit odstup od dříve sepsaných publikací, dát přednost své vlastní zkušenosti z výzkumu a zaujmout kritický postoj k poznatkům jiných učenců. Tím prokázal, že v oblasti anatomického bádání není důležité následovat přednostně slavné autory, a to ať už se jedná o antické či ty renesanční, ale vždy získávat poznatky během přímého pozorování. Právě v této skutečnosti lze zachytit přínos Valverdeho díla. Ten navíc spočívá i v jeho větší jasnosti a přehlednosti, narozdíl od Vesalia, který svůj spis napsal v dlouhém rozsahu a složitou latinou, i od Colomba, jehož dílo postrádá ilustrace, které by doprovázely jeho výklad.⁷³ Navíc Valverde podává informace o tom, kde chyboval Galén, kde Vesalius a ačkoliv plicní oběh není jeho objevem, na rozdíl od *Fabrica* je tento poznatek v *Historia* zahrnut. Tím se Valverdeho dílo narozdíl od Vesaliova a Colombova spisu stává více ucelené. Od Vesaliova spisu se liší ještě větší korektností.

V rámci filozofie Valverde nepřichází s žádnou novou myšlenkou, a to z důvodu, že byl především lékařem a ne filozofem. I přes tuto skutečnost jsem v *Historia* zaznamenala některé z filozofických koncepcí. Jedná se o Galénovu teleologii a Platónovu teorii pneumat, kterou se Galén nechal inspirovat. Ve Valverdeho díle je však vyjádřeno i jedno ze stěžejních témat filozofie člověka. Je jím oslava člověka jako díla Božího, které ostatní nerozumné živočichy převyšuje svou rozumovostí a svou dokonalostí. Prostřednictvím smyslů sluchu a zraku je člověku umožněno poznávat nejen okolní svět, ale i jeho Stvořitele. Tím se Valverde přibližuje výrookům

⁷¹López Piñero 1979, s. 80.

⁷²I ve studii Enriqua Perdiguera lze spatřit, že Valverde ve španělském postvesálském hnutí není zahrnut. Naopak do něho Perdiguero řadí valencijské anatomy Pedra Jimena a Luise Collada, díky kterým se Vesaliova nová anatomie rozšiřuje do dalších španělských univerzit (Perdiguero, s. 17–18).

⁷³Granjel 1978, s. 158; srov. López Piñero 1990, s. 75.

humanistů Manettiho, Vivese či Olivy, kteří však tuto tematiku rozebírají detailněji.

I přes fakt, že Valverde nepřináší příliš originální myšlenky a zůstává zakořeněn v myšlenkových schématech renesanční vědy i filozofie, význam jeho díla spočívá právě v této skutečnosti. Pro zhodnocení Valverdeho tvorby se mi inspirací stalo hodnocení Jana Jessenia Tomášem Nejeschlebou. Ten ve své studii o Janu Jesseniovi píše: „Filosofii přece nelze ztotožnit pouze s velkými postavami, ale má i svou druhou stránku. Filozofy nejsou pouze Platón, Aristotelés a Descartes či Kant [...] [Jessenius] i přesto, že nebyl originální, poskytuje nám možnost vhledu do ducha doby více, než filosofové, kteří svou svébytností transcendentovali.“⁷⁴ Podobně se lze vyjádřit i k osobě Juana Valverdeho. Renesanční medicínu nelze ztotožnit pouze s osobou Vesalia, Colomba či Harveye a ačkoliv Valverde tyto velké anatomy své doby nepřesáhl, byl osobností známou, úspěšnou a na jeho postavě lze prezentovat myšlenky charakteristické pro dobu, v níž žil a psal.

SEZNAM LITERATURY

- Debus, A. G. (1999). *Man and nature in the Renaissance*. Cambridge: Cambridge University press.
- Doyle, J. P. (2006). Hispanic scholastic philosophy. In: HANKINS, J. (ed.), *The Cambridge Companion to Renaissance Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 250–269.
- Fialová, L. – Kouba, P. – Špaček, M. (eds.) (2008). *Medicína v kontextu západního myšlení*. Praha: Galén.
- Granjel, L. S. (1978). *La medicina renacentista española*. Salamanca: Universidad de Salamanca.
- Haddad, S. I. – Khairallah, A. A. (1936). A Forgotten Chapter in the History of the Circulation of the Blood. In: *Annals of Surgery*. Bejrút: Department of Surgery od the American University of Beirut.
- Kristeller, P. O. (2007). *Osm filosofů italské renesance*. Praha: Vyšehrad.
- Lain Entralgo, P. (1981). *Historia universal de la medicina*. Barcelona: Salvat.
- López Piñero, J. M. (1979). The Vesalian Movement in Sixteenth-Century Spain. In: *Journal of the History of Biology*, roč. 12, č. 1, s. 45–81.
- López Piñero, J. M. (2007). *Medicina e historia natural en la sociedad española de los siglos XVI y XVII*. Valencia: Universidad de Valencia.
- Manetti, G. (1990). *Über die Würde und Erhabenheit*. Hamburg: Felix Meiner Verlag.

⁷⁴Nejeschleba 2008, s. 23.

- Nejeschleba, T. (2008). *Jan Jessenius v kontextu renesanční filosofie*. Praha: Vyšehrad.
- Oliva Pérez, F. (1999). *Diálogo de la dignidad del hombre*. Alicante: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes.
- Pardo Tomás, J. (2006). *Un lugar para la ciencia. Espacios de práctica científica en la sociedad hispana del siglo XVI*. La Orotava: Fundación Canaria Orotava de la Historia de la Ciencia.
- Perdiguero, E. (rok neuveden). Anatomía descriptiva. Siglos XVI–XVIII. *Suplemento de Conecta N° 2*, s. 1–27.
- Siraisi, N. (1994). Vesalius and Human Diversity in *De humani corporis fabrica*. *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, roč. 57, s. 60–88.
- Siraisi, N. (1997). Vesalius and the Reading of Galen's Theology. *Renaissance Quarterly*, roč. 50, č. 1, s. 1–37.
- Servet, M. (2005). *Obras completas. III. Escritos científicos*. Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza.
- Valverde de Hamusco, J. (1998). *Historia de la composición del cuerpo humano*. Valencia: Vicent García Editores.
- Vesalius, A. (1998). *On The Fabric of the Human Body. Book 1: The Bones And Cartilages*. San Francisco: Norman Publishing.
- Vesalius, A. (2003). Dostupné na: <http://www.vesalius.northwestern.edu>.